

UOT 316.77

UOT 316.77.001.12/18; 070.001.12/18

UOT 654.19(4/9); 002.2(4/9)

UOT 070

SOSIAL MEDİANIN TOPLUM ÜZƏRİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ TƏSİRLƏRİ (TÜRKİYƏ HƏYATI ƏSASINDA)

P.Y.İBRAHİMOVA, N.X.SALAMOV

*Bakı Dövlət Universiteti**pervane@mail.ru, nurlanselim@gmail.com*

Bu məqalə Türkiyə cəmiyyətinin modeli əsasında internet və sosial media vasitələrinin cəmiyyət üzərindəki təsirlərindən bəhs edir. Qloballaşan dünya, informasiya cəmiyyətinin formalaşması və bütün bunların effekti ilə ictimai və siyasi sferada baş verən dəyişikliklərin sosial media fonunda izahı məqalənin başlıca məqsədini təşkil edir. Məqalədə sosial sferada gedən bir sıra proseslər, xüsusilə demokratiya məsələləri və toplumun nümayəndələrinin idarəetmədə təmsili probleminə sosial media vasitələrinin təsirləri nəzəri və statistik cəhətdən araşdırılmışdır. Həmçinin cəmiyyətin siyasətdə baş verən hadisələrə münasibətində aktivliyinin artması və siyasi proseslərdə vətəndaşların iştirakının sosial media baxımından sürətli təminatının təşkil edilməsi məsələsi məqalədə geniş şərh olunmuşdur.

Açar sözlər: internet, sosial media, informasiya, kommunikasiya, siyasət, demokratiya, Türkiyə

Hazırkı vəziyyətdə qloballaşmanın hakim olduğu dünyada sosial və siyasi hadisələrin xəritəsində informasiya faktoru mühüm rol oynayır. Yeni informasiya kommunikasiya texnologiyalarının meydana gəlməsi, istifadəsinin getdikcə artması cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında ünsiyyətin daha da təkmilləşməsinə xidmət etdiyi kimi, müxtəlif aspektlərdə dəyişiklikləri də əmələ gətirmişdir.

Artıq informasiya insan psixologiyasının ehtiyac formasından tələbat formasına keçid etmiş vəziyyətdədir. Qloballaşma dövrünün başlıca xüsusiyyəti olan “hər yerdə və hər zaman informasiya” ifadəsi cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında sürətlə yayılır. Bu baxımdan sosial sferadakı “varlı və kasıb”, “savadlı və savadsız”, “gənc və yaşlı” kimi insan kateqoriyaları öz yerini “informasiyalı və informasiyasız” anlayışlarına verir, bununla bərabər, həm də həmin kateqoriyaları formalaşdırın faktor kimi çıxış edir.

Ən yeni dövrün çağırışları əsasında təşəkkül etmiş və formalaşma prosesi davam edən informasiya cəmiyyətində məlumatların təmin edilməsi yolları fərqlidir, lakin bu müxtəlifliyə internet, yeni və sosial media vasitələri liderlik edir. Bilgili cəmiyyətin təşəkkül mərhələsinə nəzər salsaq, görərik ki, bu əsrin bazası məhz texnologiyanın üzərində qurulmuşdur. Informasiya cəmiyyətinin yaranma və inkişaf dövənləri XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq, indiyə kimi davam edən üç dövrə bölünür:

- 1) I dövr – bu dövr XX əsrin 50-ci illərində ilk kompüterlərin istifadə olunmasından başlayır. Bu zaman hərbi məqsədlərlə işə salınan hesablayıcı maşınlar hələ cəmiyyətin müxtəlif sferalarına güclü təsir etməmişdilər;
- 2) II dövr – fərdi kompüterlərin satışa çıxarılması ilə başlanmışdır. Fərdi kompüterlərin inqilabı 1993-cü ildə baş vermişdir. Bu zaman həmin dövrə qədər ən çox istehsal həcminə malik olan avtomobillərin istehsal həcmi fərdi kompüterlərinkindən geridə qalmışdır;
- 3) III dövr – bu mərhələ qlobal kompüter və informasiya şəbəkəsi olan internetin yaranması və yayılması ilə başlamış, hələ də davam etməkdədir [4, 225-226].

Artıq internetin Yer kürəsində dayanmadan “hər evə girdiyi” müddətdə cəmiyyətin sosial və siyasi quruluşu İKT-nin inkişaf səviyyəsindən və insanların informasiyalı, yoxsa informasiyasız olma nisbətindən asılı olaraq, təsbit olunmağa başlanmışdır. Əsas olaraq götürdüyümüz Türkiyə həyatında internetin önəminin nə dərəcədə artdığı və istifadənin hansı həddə çatdığı üzrə “Internet World Stats”-dan əldə etdiyimiz statistik məlumatla diqqət yetirdikdə bu göstəricinin müasir Türkiyə Cümhuriyyətində internet qlobal şəbəkəsinin kifayət qədər güc mərkəzinə çevrilməsinə əmin ola bilərik [6]. Faktı görə, 2017-ci il üzrə 80 milyon 417 min 526 nəfərdən ibarət olan Türkiyə əhalisinin 2017-ci il, 30 iyun tarixli statistik göstəricisinə görə, 56 milyon nəfəri internet istifadəçisidir. Bu göstəricini faizlə ifadə etmiş olsaq, belə qənaətə gəlmək olar ki, ümumi əhalinin 69,6 %-i internetdən istifadə etməkdədir və bu da öz növbəsində 822 milyon 710 min 362 nəfərdən ibarət Avropa əhalisinin 8,5%-nə bərabərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq statistika saytı Türkiyəni Avropa ölkələri sırasında təqdim etmişdir. IWS-nin statistik göstəricilərinə əsasən, Türkiyədəki internet istifadəçilərinin hər biri eyni zamanda Facebook sosial şəbəkəsi istifadəçisidir. Bu durum digər ölkələrdə belə deyil: Ukraynada 23 milyon 303 min 773 nəfər internet istifadəçisindən 5 milyon 600 min nəfəri Facebook-dan yararlanır. Buradan da belə nəticə ortaya çıxır ki, Türkiyə əhalisinin internetdən istifadə məqsədinin başında sosial şəbəkələrdə profil sahibi olmaq və ya ondan müxtəlif məqsədlərlə yararlanmaq durur. Təbii ki, bu verilənlərin kökündə müxtəlif sosial, siyasi, iqtisadi və mədəni faktorları da nəzərə almaq lazımdır.

İnternetin inkişafı ilə leksikona yeni media və sosial media anlayışları daxil olmağa başlanmışdır. Bəs bu məfhumlar arasındakı fərq nədən ibarətdir? İlk olaraq, onu qeyd etmək lazımdır ki, burada kommunikasiya, media və jur-

nalistika anlayışlarının izahı da gərəklidir ki, burada biri digərinin tərkib hissəsi kimi də çıxış edə bilər. Kommunikasiya daha qlobal anlayış olub və qarşılıqlı təsir özəlliyinə malikdir. Media isə onun bir hissəsidir. Bəzən medianı jurnalistika ilə də qarışdırırlar. Buradakı incə məqam ondan ibarətdir ki, jurnalistikaya qəzet, jurnal, radio, televiziya, informasiya agentlikləri və internet KİV-i aid etdiyimiz halda, cəmiyyətə sosial və siyasi təsirlər göstərən və onu sözün kökü olan "medium", yəni "orta"-ya uyğun olaraq, həm orta mövqe tutan, həm də orta mövqeni formalaşdıran, yəni ictimai rəy yaradan ünsür olan mediaya kino, kitab, plakat və s. sektorlar da daxildir. İnternetin vasitəsilə fəaliyyət göstərən media növü isə yeni mediadır və onun tərkib hissələri sırasında sosial media, sosial medianı təşkil edən vasitələr arasında lider mövqeyə sahib olan isə sosial şəbəkələrdir [2, 8]. Yeni medianın özəllikləri sırasında əsas olaraq üç punkt qeyd edilir: təsirlilik, kütləviliyin aradan qalxması və zaman qavrayışının sıradan çıxması, yaxud da asinxronizasiya [3, 6]. Bu üç özəlliyi ayrı-ayrılıqda şərh edək:

- 1) Təsirlilik – yeni media vasitələrinin qarşılıqlı təsir arenasına çevrilməsi və cəmiyyətin *infogen* təsirlərə məruz qalmasının mənbəyi olaraq yeni media və onun aparıcı qolu olan sosial media böyük önəm daşıyır;
- 2) Kütləviliyin aradan qalxması – internet aləmində insanların toplumu nə qədər bir araya gəlsə də, qlobal şəbəkə qloballığa xidmət etsə də, burada birbaşa əlaqə, şəxslərin bir-birilə ünsiyyət qura bilməsi də əsas yerlərdən birini tutur;
- 3) Zaman, məkan qavrayışının aradan qalxması və ya asinxronizasiya – əslində bu iddialarda zaman qavrayışından bəhs edilir və bu, eyni zamandalışın yox olması kimi səciyələndirilir [3, 6]. Lakin biz buraya məkan qavrayışını da aid edə bilərik. Yəni internet üzərindən qurulan əlaqələrdə zaman anlayışı, sinxron olaraq cavab almaq və ya cavab vermək, əsasən, yoxdur. Ona görə də bunun əksi olan asinxronizasiya terminindən istifadə olunur. Belə ki, siz nə vaxt yazsanız, əlaqə o zaman qurulacaq və istədiyiniz əlaqə qarşı tərəf cavab yazdığı vaxt aktiv olacaq. Bunu təbii olaraq, məkan qavrayışına da aid edə bilərik. Eyni məkanda olmamaq, hər istifadəçinin müxtəlif yerlərdən əlaqə saxlaması və bu sərhədin itməsi eyni zamandalışın olmaması kimi eyni məkandalışın da zəifləyib aradan qalxmasına səbəb olur.

İstənilən elmin dərinliklərinə tədqiqatla, təcrübə bəza ilə varmaq olar. Buna görə də müəyyən materialın araşdırılmasında müxtəlif tədqiqat metodlarından istifadə olunur. Tədqiqat metodları özləri də bəlli kateqoriyalara bölünür. Onların arasında ən çox yayılmış və praktikada müsbət nəticə verən metod empirik metodlar sırasına daxil olan diaqnostik xarakterli anketdir. Türkiyədə Konya Səlcuq Universitetinin dosent əvəzi, fəlsəfə doktoru Vahap Gökşunun "Sosial media ictimai sfera və siyasi fəaliyyət məcrası kimi" elmi tədqiqatında bir sıra suallardan ibarət olmaqla keçirilmiş anket nəticəsində Türkiyə gənclərinin həm internetlə ümumi tanışlığı, ona münasibəti, həm də sosial mediaya sosial və siyasi baxımdan yanaşma aspektləri təhlil edilmişdir.

Burada Konya şəhərindəki beş universitetin tələbələri seçilərək anketə cəlb olunmuş, 700 anket paylanmış və cavab alınaraq geri qayıdan anketlərdən 660-ı nəticə əldə edilməsinə yararlı olaraq dəyərləndirilərək statistik məlumatlar hazırlanmışdır. Tədqiqatda hədəf auditoriyası da müəyyən əsaslı səbəb daşıyır. Sosial mediada ən çox gənclərin olması, gənclərin böyük hissəsinin də tələbə olması nəzərə alınaraq, anket məhz universitet ərazilərində, gənclərlə keçirilmişdir. Statistik nəticələrdən belə aydın olur ki, anket iştirakçısı olmuş Türkiyə gənclərinin 34,8%-i 7-9 ildir ki, internet istifadəçisidir. İnternetdə keçirilən zaman, bağlılıq da müəyyən həddə olduğu kimi, maraq cəlb edən məqam bundan ibarətdir ki, internetdən istifadə məqsədi soruşulduğu zaman gənclərin 80,30%-i "sosial medianı izləmək" deyər cavablandırmışlar. Həmçinin "internet deyilincə ağılınıza ilk nə gəlir?" sualına cavab olaraq, anketdə iştirakı qeydə alınmış Türkiyə gənclərinin 78%-i sosial media (Facebook, Twitter və s.) variantını seçmişdir. Bu sosial media vasitələrinin ilk üçlüyünə Facebook, Instagram və Twitter liderlik edir. Bu fakt da IWS-nin beynəlxalq statistikasına uyğun gəlir. Buradan belə nəticə çıxır ki, Türkiyə ərazisində olan tələbə-gənclərin böyük hissəsi internetlə sıx əlaqədədir və sosial media onların internet dünyasında ən başlıca yeri tutur.

Cəmiyyətin sosial sferasında insanların rol alması, aktiv fəaliyyətə can atması kimi elementlər sosial media vasitələri ilə daha da güclənməkdə davam edir. Müasir dövrdə, xüsusən demokratiyanın formalaşmasında internet, sosial media vasitəsilə yeni istiqamətlər ortaya çıxır. Sosial sferada ən çox müzakirə mövzusu olan demokratiya məsələləri bu gün sosial media vasitələrinin sayəsində virtuallaşma yolunda irəliləməkdədir. Artıq internet demokratiya, e-demokratiya, kiber demokratiya kimi anlayışlar elmi ədəbiyyatlarda öz yerini tapmışdır. Bunun kökünün nə ilə bağlı olduğunu araşdırsaq, diqqətə çatdırmalıyıq ki, yunan dilindən gəlmiş "demos" – "xalq" və "kratos" - idarə etmək sözlərindən yaranmış demokratiya anlayışı günbəgün yeni forma almaqdadır. Araşdırmalar nəticəsində belə bir fikir formalaşmışdır ki, indiyə qədər bildiyimiz demokratiyanın da əskik cəhətləri var. Burada liberal təmsili demokratiya və müzakirəvi demokratiya məfhumları qarşı-qarşıya qoyulmalı və təhlil olunmalıdır. Belə ki, cəmiyyətdə demokratiyanın əsas göstəricilərindən biri seçki sistemi, onun şəffaflığıdır. Lakin seçkinin şəffaflığı hələ demokratiyanın tamamlanması demək deyil. Seçkidən sonra əhali qanunçuluq sahəsində, demək olar ki, bütün səlahiyyətləri seçdiyi şəxsə verir. Bu isə cəmiyyətlə bağlı qərarların qəbul olunmasında onların ümumi fikrinin, baxışlarının, istəyib-istəmədiklərinin öyrənilməsinə gətirib çıxarır. Almaniya sosioloq və filosofu Jürgen Habermasın kommunikativ fəaliyyət nəzəriyyəsindən irəli gələn müzakirəvi demokratiya isə birbaşa olaraq xalqın müzakirəsi ilə qərarların qəbul edilməsini irəli sürmüşdür. Bu, həm də cəmiyyətin sosial, siyasi, iqtisadi sahədə aktiv fəaliyyət göstərməsi, üstünlüyü ələ almasına kömək edə bilər. Bu baxımdan sosial media məhz müzakirəvi demokratiyanın bazası, onun ən effektiv həyata keçmə təminatı kimi özünü doğruldur. Sosial media vasitəsilə

cəmiyyətin müxtəlif yaş qrupları toplanır, kollektiv müzakirələr aparır, dünyada və yaşadıkları ərazidə baş verən sosial, siyasi, iqtisadi və digər proseslərə münasibətlərini bildirirlər. Beləliklə, ictimai fikir daha da rəngarəngləşir, əhatə dairəsi genişlənir. İnternet cəmiyyət arasında intensiv olaraq yayıldıqca onun təsir gücü də artır və müxtəlif sahələrdə özünü göstərməyə başlayır. İnternetin nüfuz etdiyi sahələr beş kateqoriyaya ayrılmışdır: 1) kütləyə hesablanmış, insanların gündəlik ümumi tələbatlarına uyğun fəaliyyət göstərən internet sahəsi; 2) jurnalistikanın istifadəsində olan sahə və ya onlayn jurnalistika; 3) siyasi müdafiələrin həyata keçirildiyi sahə; 4) aktivistlərin fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün alternativ sahə olaraq istifadə etdiyi e-bölgə və 5) elektron hökumət sferası [3, 40]. Timisi, Lloyd Morrisset və digər tədqiqatçılar internet demokratiyanı, virtual ələmin sosial sferanı inkişaf etdirməsini qəbul etsə də, bunun əksini də nəzərdən keçirmək lazımdır. Digər bir aspektdən yanaşdıqda isə cəmiyyətin bütün təbəqələrinin, hər bir kəsin internet istifadəçisi ola bilməyəcəyini hesaba almaq gərəkdir. Bu, informasiya cəmiyyəti anlayışının formalaşmasına da gedib çıxır. Burada “Yaşıl kitab” layihəsinə diqqət etsək, aydın olur ki, informasiya cəmiyyəti, qloballaşmanın əskik cəhətlərindən biri də məhz sosial sferanı təşkil edən insanlar arasında bəzi hallarda bilgi uçurumunun olmasıdır. Toplumun hər bir şəxsi internet, sosial media vasitələrindən eyni dərəcədə istifadə edə bilmir. Bunun bir sıra səbəbləri var ki, onların sırasında sosio-iqtisadi, sosio-demoqrafik, savadlılıq və s. amillər mövcuddur. Məhz bu uçurumun aradan qaldırılması, informasiya cəmiyyətinin tam olaraq özünü doğrultması üçün maarifləndirməni, ümumilikdə informasiyalı cəmiyyətin başlıca vəzifələrindən biri kimi maarifçiliyi həyata keçirmək məqsədilə “Yaşıl kitab” işiq üzü görmüşdür. Bu qarşılıqlı anlaşmanı pozan səbəblərə görə də sosial media, internetin sosial strukturun formalaşmasında əvəzsiz rol oynamadığı. J.Habermasdan irəli gələn müzakirəvi demokratiyanı yarada bilməyəcəyi iddia olunur. Sosial media, sadəcə, təmsili liberal demokratiyadakı çatışmazlıqların tənqidini dərinləşdirə bilər.

Məsələn Türkiyə həyatı baxımından təhlil etdiyimiz zaman isə yenidən statistikalara müraciət etməliyik [3, 101]. Buradan belə aydın olur ki, anket iştirakçıları sosial mediadan ən çox nə məqsədlə istifadə etdiklərini bildirdikləri zaman “gündəmi izləmək, olub-bitənləri təqib etmək” cavabını daha çox seçmişlər. Onların 72,12%-i sosial mediadan ictimai hadisələri izləmək baxımından yararlandıqları kimi, həmçinin 69,39% iştirakçı sosial mediada ən çox gündəmi zəbt etmiş və ictimai önəm daşıyan olaylara rəy bildirdiklərini qeyd etmişlər. İnsanlar arasındakı bilgi uçurumu, sosio-iqtisadi, sosio-demoqrafik kimi amillərdən dolayı yaranan ziddiyyət isə Türkiyə həyatında humanist yanaşma prinsipi ilə özünü göstərir. Belə ki, gənclərin böyük hissəsi internetdən, sosial mediadan istifadə etməyən şəxslərin seçinlərinə hörmət edir, buna görə onları “köhnəfikirli” adlandırmırlar. Anketdə iştirak etmiş 660 türkiyəli tələbə-gəncin cəmiyyətin sosial strukturunun formalaşmasında sosial media vasitələrinin yeri və rolu haqqında göstərdikləri münasibətlərin statistik təhlilindən çoxluqla

sosial medianın təsiredici gücü aşkar olur. “Translate Media”nın məlumatına görə, Türkiyədə hər 10 nəfərdən 7-si kompüter istifadə edir və Türkiyə xalqı Avropada internet istifadəsi bazasına əsasən, 5-ci böyük toplum sayılır. Onlar, həmçinin dünyada da sosiallaşma səviyyəsinə görə öndə gedən xalq sayılırlar. Bu isə nə qədər ziddiyyətlər, əks fikirlər olsa da, müasir dövrdə sosial medianın sosiostukturdakı əsas aktorlardan biri olmasını təsdiqləyir. E-demokratiyaya tam və əskik cəhətləri ilə birlikdə aid edilən üç fikir: “çevik demokratiya”, “güclü demokratiya” və “incə/dar demokratiya” anlayışları Türkiyədə də özünü göstərdiyinə görə, artıq burada da e-demokratiyanın formalaşdığı fikirini irəli sürmək mümkündür [3, 47].

Təbii olaraq, sosial sfera siyasi fəaliyyətdən ayrı götürülə bilməz, “so-seitos”-un, cəmiyyətin ictimai fikrinin formalaşması, hadisələrə ümumi müstəvidən baxmasını sosio-politik struktur kimi də səciyyələndirmək mümkündür. İnformasiyanın sosial yükə malik olduğu kimi həm də siyasi çəki daşması, müasir dövrdə *infoimperializm* əsrini yaşamış olduğumuz informasiya yayımını həyata keçirən media vasitələrinin də politik quruluşun forma almasında özünəməxsus yeri olduğunu sübut edir. Politologiya elminin informasiya bazası ilə birləşməsi nəticəsində *infoelitanın* yaranması, siyasi elitanın öz yerini infoelitaya ötürməsi artıq siyasətlə medianın qarşılıqlı əlaqədə olmasını təsdiq edən faktlardan biridir [1, 186]. Bu sahədə internetin, xüsusilə də sosial medianın geniş yer alması və cəmiyyətin nümayəndələrinin birbaşa sosial media vasitələri ilə siyasi fəaliyyətə qoşulması, onların siyasi aktivliyinin artması və idarənin xalqın informasiyalı təbəqəsinin əlində cəmləşməsi informasiya cəmiyyəti adına sahib olmağın şərtlərindən biri kimi də xarakterizə olunur.

Siyasi fəaliyyət özü də ənənəvi və qeyri-ənənəvi olaraq, iki qrupa ayrılır ki, onlardan birincisinə vətəndaşların seçki hüququ və müxtəlif siyasi partiyalara üzv olmalarını aid etmək olar. Qeyri-ənənəvi siyasi fəaliyyət isə fərqli tərzdə etiraz çıxışları, imza toplamaq, şiddət tərkibli və şiddət tərkibli olmayan çıxışlar və s. formalarda özünü göstərir. İnternetin yayılması və qloballaşması ilə hər iki növ siyasi fəaliyyət virtuallaşır və real ortamdən internet ortamına keçid alır. Artıq qanuni, yaxud hüquqa zidd siyasi fəaliyyət göstəriciləri onlayn sahədə daha çox görülür. Böyük insan kütlələrinin sosial mediada bir araya gəlməsi də bunlara müəyyən təsir göstərir. Sosial medianın siyasi təsirləri və siyasi fəaliyyət sahəsindəki yeri və rolu haqqında aşağıdakı mülahizələr irəli sürülmüşdür:

- Çatımlılıq;
- Müəyyən hadisəni ictimai qınaq obyektinə çevirə bilmə və yaxud diqqəti həmin hadisənin üzərinə çəkmə;
- Seçicilərin rahatlığı üçün informasiyaların bir araya toplanaraq kompleksləşdirilməsi;
- Siyasətçilər və seçicilərlə bilvasitə əlaqə qurmaq;
- Yeni üzvlər toplamaq;
- Siyasi fəaliyyətlərin mobilizasiyası;

- Kütləvi siyasi fəaliyyətlər üçün yaradıcı üsulların tapılması;
- Müxtəlif sivil cəmiyyət qruplaşmaları arasında informasiya mübadiləsi həyata keçirmək və bunun yayımını təmin etmək [3, 69-70].

Tədqiqat bucağını Türkiyəyə çevirsək, qeyd etməliyik ki, statistik göstəricilər ümumilikdə Türkiyə əhalisinin siyasi fəaliyyət sahəsində o qədər də maraqlı olmadığını göstərir. Lakin internet üzərindən olan, virtual siyasi fəaliyyət get-gedə xüsusi önəm daşımağa başlayır. Bunu həm indiyə kimi Türkiyədə baş vermiş bir sıra siyasi hadisələrin sosial media üzərindən idarə olunması, sosial medianın bu hadisələrdə ciddi aktor rolunu oynaması və yön verməsində, həm də diaqnostik nəticələrdə görmək olar [3, 62]. Çünki gənclər siyasi sahədə onlara yer ayrılmadığını, təmsil haqlarının olmadığını və bunu sosial media vasitəsilə qazandıqlarını düşünürlər. Həmçinin internet aləmi siyasi sferaya qoşulan şəxslər üçün daha rahat, təhlükəsiz, fikirlərini aydın bildirmək mümkün olan, senzurasız bir yer kimi görünür. “Sosial media vətəndaşlarda siyasətə maraq və qoşulma səviyyəsini yüksəldirmiş?” sualını 660 iştirakçıdan 287 nəfər, yəni 43,5% “razıyam”, 82 nəfər, yəni 12,4% isə “tamamilə razıyam” şəkildə cavablandıraraq, cəmi nəticə hesablandıqda 55,9%, başqa sözlə, iştirakçıların yarıdan çoxu sosial medianın siyasi sferadakı həlledici rolunu təsdiqləmişdir.

Daha çox siyasi elitənin üstünlük verdiyi Twitter mikrobloqunda Türkiyənin “Gezi parkı” olaylarının yönləndirilməsi, bir sıra ictimai hadisələrə məhz bu vasitə ilə reaksiya verilməsi, istiqamətləndirilməsi, hətta kulminasiyaya çatması və həll yolunun məhz burada tapılması sosial medianın siyasi fəaliyyətdəki aktivliyini şərtləndirir. “Gezi parkı” olayları zamanı statistik hesablamalara görə, Türkiyədə retvitlənən 20 tvit arasından 15-i, 15 top həştəq sırasından isə 12-si sırf bu hadisə ilə bağlı olmuşdur. Təkcə Türkiyədəki “Gezi parkı” yox, qlobal siyasi arenada baş vermiş “Ərəb baharı” kimi siyasi yük daşıyan hadisənin mikrobloq, sosial media vasitəsi üzərindən alovlanması və kütləvi etiraz məcrasına çevrilməsi yeni imkanların təkcə texnoloji yenilik yox, həm də struktur yeniliyi gətirdiyini şərtləndirir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, təbii şəkildə böyük kütlələrin təmsil olunduğu sosial mediadan əvəzolunmaz vasitə kimi istifadə olunması siyasi qüvvələr üçün də əlverişlidir.

Türkiyə siyasi tarixindəki başqa bir hadisə - “15 iyul” hərbi çevrilişə cəhd ilə əlaqədar olaraq, sosial medianın yeri və rolunu təhlil etsək, görürük ki, vətəndaşların mövqeyinin də rəngarəngliyini məhz sosial şəbəkələr vasitəsilə öyrənmək mümkündür. Sırası əhali sosial media vasitələrində ayrıca hesab sahibi olmaqla yanaşı, həm də “izləyici”dir. Bu səbəblə də onların hadisəyə baxışının ardıcılıq və toplu halda görülməsi üçün daha çox ətraflarında sıx birləşdikləri şəxslərin paylaşımlarına gəlmiş rəylərindən də izləmək olar. Böyük izləyici kütləsinə malik şəxslər dövlət xadimləri və ictimai xadimlər, tanınmış ekspertlər, siyasətçilər, aktyorlar və aktrisalar, müğənnilər – bir sözlə, sosial şəbəkələrdə “ictimai fiqur” olan hər kəsin paylaşımlarına vətəndaşların münasibəti elə onların məsələyə münasibətini ortaya qoyur. Burada da vətən-

daşların müxtəlif mövqelərdən yanaşdığını şahidi oluruq. Kimi bu olayda FETÖ-çü qruplaşma və F.Güləni günahlandırmış, kimi Erdoğan və AKP-ni, kimi də başqa səbəblər axtarmışdır. Məsələyə münasibətdə vətəndaşların olayla bağlı şərhələrindən çox, ictimai şəxslərin kimliyi, cəmiyyətdəki nüfuzu və onların bu hadisəyə yanaşma tərzinin izləyicilərin öz fikirləri ilə üst-üstə düşmədiyi daha çox qarışıqlıq yaratmışdır. Bu zaman cəmiyyətin ictimai şəxslərindən olan gözləntiləri də diqqət mərkəzinə təşkil edir. Sosial media vasitəsilə “izləyici”lər siyasi xadimləri, dövlət məmurlarını, cəmiyyətdə müəyyən mövqe sahibi şəxsləri izləyir, onların ideya, məqsəd və məramlarını, müxtəlif hadisələrə baxış bucaqlarını təhlil edir, öz ideyaları ilə üst-üstə düşürsə, virtual olaraq, onu dəstəkləməklə, düşmürsə, əleyhinə çıxmaqla öz münasibətini bildirirlər.

Lakin sosial medianın siyasi sferanı aktivləşdirdiyi ilə bağlı ziddiyyətlər də mövcuddur. Burada bir sıra məqamlar özünü göstərir. Y.Morozovun “Radikal” qəzetinə verdiyi müsahibəsində sırası şəxslər kimi, dövlət orqanları və güclərinin də sosial mediada olması, disbalansın yaranmasının qarşısının alınması və bəzi hallarda bu durumun disbalansın dəf edilməsi halından çıxaraq, senzuraya yol açması hallarının da varlığı ziddiyyətlərdən ən önəmli olanıdır. Elə Türkiyənin özündə də bu durum müzakirə mövzusu olan və müxtəlif baxışların mövcud olduğu bir məsələdir. Məsələn, Böyük Britaniyanın “Reuters” informasiya agentliyinin 19 aprel 2017-ci il tarixli bir yazısında Türkiyədən Vikipediya girişin məhdudlaşdırıldığı ilə bağlı məlumat verilmiş və yazının nəticəsində bu, bir sıra başqa arqumentlər gətirilərək tənqid hədəfinə çevrilmişdir [5]. Lakin burada KİV-in daxili və xarici siyasətdəki yeri də nəzərə alınmalı, onların informasiya təminatı sahəsindəki rolu gözərdi edilməməlidir. “Bunlar internet KİV-ə aiddirmi?” sualına isə yekun olaraq qəti cavab hələ də bilinmir. Bu gün bir sıra dövlətlərdə internetin hüquqi tənzimlənməsi məsələsi müzakirə olunur, lakin əksəriyyət tərəfindən bu, qəbul olunmur. Çünki informasiya cəmiyyətinin tələb etdiyi və səbəb olduğu nüanslardan biri də məhz cəmiyyətlər, dövlətlər arasında geosiyasi sərhədlərin itməsi ilə bir sıra fərqli hüquq sistemi olan toplumların qanunlarının “toqquşması”, “sınması”, “dəyişdirilməsi” və “müasirləşdirilməsi” ön plandadır [4, 227]. Ona görə də konkret və kəskin qanunlar olmasa da, müəyyən münasibətləri tənzimləyən normalar formasında bu, özünü göstərə bilər. Həmin normalar isə mütləq ümumi rifaha xidmət etməlidir, sosial şəbəkələrdə məhdudiyətlər olmasa da, doğru və müsbət yönlü istifadə qaydaları bəlihlənməlidir.

Başqa bir paradoksal durum isə ondan ibarətdir ki, sosial sferada özünü göstərən insanlar arasındakı bilgi, savad nisbəti siyasi savadlıqda və siyasi fəaliyyətə can atmada da baş verir. Burada da sosial mediada siyasi fəaliyyətə qoşulma halları və daha da aktivləşmə yalnızca əvvəldən buna marağı olanlar tərəfindən diqqətə alınacaq, siyasətdə təmsil olunmada potensial olmayanlar isə kənarda qalacaqlar görüşü iddia edilməkdədir.

Bütün bunları ümumiləşdirərək, yazmaq olar ki, sosial medianın cəmiyyə-

yətin sosial-siyasi strukturunun formalaşmasındakı yeri və rolu müxtəlif aspektli yanaşmalar, ziddiyyətlər təşkil etsə də, əsasən, istiqamətverici və hərəkətləndirici təsir qüvvəsi kimi qəbul olunmuşdur. İstər statistik məlumatlar, istərsə də nəzərdən keçirilən məqamlar bunu deməyə əsas verir ki, sosial media böyük meydan olaraq dünyada, həmçinin birbaşa məqalədə yer alan Türkiyədə xüsusi çəkiyə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Babaoğlu H. İmperializm və media. Bakı: MSA, 2013, 192 s.
2. Başırılı A., Cavadova X., İzzətli S. Yeni media jurnalistikası. Avropa Şurası, 2017, 66 s.
3. Göksu V. Kamusal Alan və Siyasal Katılma Məcərası Olaraq Sosial Medya. Çizgi Kitabevi yayınları, 2016, 206 s.
4. Məmmədli S. Beynəlxalq jurnalistika: təşəkkül prosesi və demokratik ölkələrin media təcrübəsi. Bakı: Bakı Universiteti, 2013, 284 s.

İNTERNET RESURSLAR

5. Reuters - <https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-internet-wikipedia/turkey-blocks-access-to-wikipedia-idUSKBN17V06Q>
6. Internet World Stats - <https://www.internetworldstats.com/stats4.htm>
7. Translate Media - <https://www.translatemedia.com/translation-services/social-media/turkey-social-media/>

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕДИА НА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ ОБЩЕСТВА (НА ПРИМЕРЕ ТУРЦИИ)

П.Я.ИБРАГИМОВА, Н.Х.САЛАМОВ

РЕЗЮМЕ

В статье, на примере Турции, рассмотрены социальные медиа в контексте их влияния на общественно-политические процессы страны. Объектом исследования стали такие явления, как глобализирующийся мир, формирование информационного общества, а также происходящие под влиянием этих явлений изменения в общественной и политической сферах страны. В работе нашли отражение теоретические исследования и статистический анализ влияния средств социальной медиа на ряд процессов в социальной сфере, в частности, в таких вопросах как демократия и формирование в обществе верного представления о системе управления государством. В статье также рассмотрено воздействие социальных медиа на рост политической активности граждан.

Ключевые слова: интернет, социальные медиа, информация, общение, политика, демократия, Турция

PUBLIC-POLITICAL INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON SOCIETY (BASED ON THE MODEL OF TURKEY)

P.Y.IBRAHIMOVA, N.Kh.SALAMOV

SUMMARY

The article deals with the impact of the Internet and media on society based on the model of the Turkish society. The main goal of the article is the globalizing world, the formation of the information society, as well as the changes in the social and political spheres. In the theoretical and statistical terms, the influence of social media on a number of processes in the social sphere, especially on democracy issues and the problem of representation of representatives of society in society was investigated. The paper reflects the theoretical research and statistical analysis of the influence of the means of social media on the processes in the social sphere, in particular, such issues as democracy and representation of the people's representatives in the government. The influence of the social media on the acceleration of the political activity of citizens is considered as well.

Key words: internet, social media, information, communication, policy, democracy, Turkey